

Podstawy programowe austriackiej szkoły ekonomii

Autor: **Peter G. Klein**

Źródło: mises.org

Tłumaczenie: **Przemysław Rapka**

Quarterly Journal of Austrian Economics (2008) 11: 165-187

Wstęp

Austriacka szkoła ekonomii — zapoczątkowany przez Carla Mengera w 1871 roku nurt ekonomiczny charakteryzujący się marginalizmem, subiektywizmem oraz podejściem przyczynowo-realistycznym — przeżyła swoisty renesans w ciągu ostatnich pięćdziesięciu lat (Vaughn 1994; Rothbard 1995; Oakley 1999; Salerno 1999b, 2002). Austriacka szkoła ekonomii powstała we Wiedniu i początkowo tam rozwijała się na przestrzeni ostatnich trzech dekad XIX wieku, później także w Europie i Ameryce Północnej w latach 20., by następnie powoli zniknąć za horyzontem w latach trzydziestych i czterdziestych XX wieku. Utrzymana przy życiu dzięki ważnym dokonaniom Hayeka (1998), Misesa (1949) i Lachmanna (1956), Rothbarda (1962), Kirznera (1973) i pozostałych, tradycja austriacka ponownie zaistniała jako zorganizowany ruch w latach 70. i do dzisiaj pozostaje silną alternatywą dla „głównonurtowej” ekonomii neoklasycznej.

Nie zawsze jednak łatwo wskazać, co naprawdę wyróżnia austriacką szkołę ekonomii wśród innych tradycji, szkół myśli, podejść czy ruchów wewnątrz ekonomii oraz jej pokrewnych dyscyplin. Jako ruch społeczny szkoła austriacka posiada cechy, które pozwalają wyodrębnić osobną szkołę myśli, takie jak własne instytucje — wyspecjalizowane pisma naukowe, konferencje, stowarzyszenia akademickie i fundacje — oraz cytowanie wzajemne, których znaczenie podkreśla Crane (1972). W tej pracy jednak nie będę się zajmował socjologią austriackiej szkoły ekonomii, ale twardym rdzeniem teoretycznym, czyli teoriami, twierdzeniami i metodami analizowania, zwłaszcza w kontekście tego, jak są stosowane do codziennych, podstawowych zagadnień ekonomicznych. Te podstawowe zagadnienia to teoria ceny, kapitału, monetarna, cyklu

koniunkturalnego oraz teoria interwencjonizmu, czyli najważniejsze kwestie w każdym nurcie ekonomii.

Teoria ceny — teoria wartości, wymiany, produkcji oraz interwencjonizmu — była tym, co Mises (1933, s. 214) miał na myśli, gdy mówił, zaskakując przy tym współczesnych mu austriaków, że marginalizm austriaków, Walrasa i Jevonsa „różnią się jedynie sposobem wyrażania fundamentalnej idei, [...] bardziej różnią się terminologią oraz sposobem wyrażenia niż istotą teorii”. Nie są to słowa młodego, pełnego entuzjazmu ekonomisty, który dopiero musi docenić istotne różnice w konkurencyjnych szkołach ekonomii; ten esej został napisany w 1932 roku, kiedy Mises był już dorosłym ekonomistą. Podobnie Hayek napisał w 1968 roku wpis do *International Encyclopedia of the Social Sciences*, że jego (czwarte) pokolenie austriaków

nie jest już osobną szkołą w tym sensie, że reprezentuje pewną konkretną doktrynę. Największym sukcesem szkoły może być jej zniknięcie, ponieważ jej najważniejsze idee stają się częścią nauczanego, dominującego paradygmatu. Szkoła wiedeńska w dużej mierze może cieszyć się tym sukcesem. (Hayek, 1968, s. 52).

Kilka zdań później Hayek wskazuje „teorię wartości i ceny” jako najważniejszy wkład szkoły austriackiej w nowoczesną ekonomię (uznając oczywiście wpływ Marshalla oraz prawdopodobnie Hicksa, Allena i Samuelsona).

Te stwierdzenia nie oznaczają, że Mises i Hayek nie dostrzegli istotnych różnic między tymi trzema nurtami marginalistycznymi, biorąc pod uwagę ich prace poświęcone metodologii szkoły austriackiej (Mises 1933, 1962; Hayek, 1952). Obaj natomiast uznawali teorię wartości i ceny za najważniejszą dla nurtu austriackiego — pogląd podzielany przez wielu ekonomistów teoretycznych. Należy zwrócić uwagę, że esej Misesa z 1932 roku skupia się na różnicach pomiędzy ekonomią teoretyczną a historycyzmem młodszej szkoły historycznej. Mises zazwyczaj za cel swoich krytyk obierał doktryny historycyzmu, instytucjonalizmu i inne, które uznawał za „antyekonomiczne”, a nie alternatywne szkoły ekonomii teoretycznej (nie mówiąc już o innych nurtach szkoły austriackiej). W walce o ekonomię teoretyczną Mises uznał szkołę lozańską oraz brytyjską szkołę neoklasyczną za sojuszników. Wszystkie trzy

nurty marginalistyczne przyjęły teorie wartości, ceny i produkcji za rdzeń swoich paradygmatów¹.

Być może zdając sobie sprawę ze związków między teorią wartości i ceny austriaków a tą ekonomii głównonurtowej, niedawni badacze historii myśli zaczęli poszukiwać innych charakterystycznych cech szkoły austriackiej. Na przykład Klein (2008, s. 361) wskazuje Hayekowski „spontaniczny porządek” jako główne dokonanie nurtu austriackiego, optując za zmianą łatki z „austriackiej”, wraz z jej specyficzną historyczną konotacją, na „ekonomię ładu spontanicznego” czy też „Smithowsko-Hayekowską szkołę ekonomii”. Szkoła austriacka, jak dowodzi, jest częścią szerszego nurtu, który obejmuje także najważniejsze zagadnienia szkockiego oświecenia, francuskiego klasycznego liberalizmu XVIII i XIX wieku oraz dwudziestowiecznych myślicieli jak Michael Polynai².

Chociaż zgadzam się z Kleinem (2008), że szkoła austriacka jest częścią szerszego liberalnego nurtu, to uważam jednak, iż szkoła austriacka jest niemniej osobnym rodzajem analizy ekonomicznej, oraz że istotą szkoły austriackiej nie jest subiektywizm, proces rynkowy (nierównowaga) czy ładu spontaniczny, ale coś, co nazywam *ekonomiczną rutyną* – teoria ceny, kapitału, monetarna, teoria cyklu koniunkturalnego oraz interwencjonizmu. Nazwijmy to rdzeniem szkoły austriackiej. Będę dowodził, że ten rdzeń (1) istotnie różni się od ekonomii neoklasycznej połowy XX wieku, a nie jest jedynie jej werbalnym przedstawieniem; (2) jest unikalną podstawą dla zastosowania analiz szkoły austriackiej (ekonomia polityczna, teoria społeczna, zarządzanie itp.); oraz (3)

¹ Stwierdzenie Hayeka z 1968 roku o wpływie szkoły austriackiej jest trudne do pogodzenia z jego zarzutami (Hayek 1937, 1945, 1946) wobec szkoły neoklasycznej, że ta nie docenia roli wiedzy i oczekiwań. Hayek pozostawał ambiwalentny w tej kwestii; w niedokończonym konspekcie *New Palgrave Dictionary* napisanym około 1982 roku (przedrukowany w: Hayek, 1992, s. 53-56), Hayek określił analizę opartą na krzywej obojętności jako „ostatnie słowo w trwającej ponad pół wieku dyskusji w nurcie szkoły austriackiej”, dodając, że „do trzeciego ćwierćwiecza dwudziestego wieku podejście szkoły austriackiej stało się dominującą teorią mikroekonomiczną”. Jednak za „najważniejsze osiągnięcie” szkoły austriackiej uznaje wyjaśnienie różnic pomiędzy „naukami, które zajmują się relatywnie prostymi zjawiskami, jak mechanika, [...] a naukami o złożonych zjawiskach”.

² Koppl zachęca austriaków do włączenia się do „głównego nurtu heterodoksji”, nurtu badań poświęconych ograniczonej racjonalności, postępowaniu według reguł, instytucjom, poznaniu i ewolucji, czyli BRICE. Austriacy „mają możliwość znacząco wpłynąć na obecny główny nurt heterodoksji i poprzez to dołączyć do wyłaniającej się nowej ortodoksji jutra” (Koppl, 2006, s. 237-238).

BRICE to skrót, w którym każda litera sama jest skrótem od teorii, która według ekonomisty Rogera Koppla jest jedną z pięciu najważniejszych teorii wśród szkół heterodoksyjnych. Są to odpowiednio: B – ograniczona racjonalność (**B**ounded rationality), R – postępowanie według reguł (**R**ule following), I – instytucje (**I**nstitutions), C – poznanie (**C**ognition), E – ewolucja (**E**volution). [Przyp. tłum.]

jest żywym, rozwijającym się paradygmatem zakorzenionym w dokonaniach ekonomii klasycznej, ale niebędący przez nią ograniczony³.

Inny pogląd przedstawia wpływowa praca Vaughn (1994) poświęcona szkole austriackiej. Jej opis „austriackiego odrodzenia” po 1974 roku jest uznawany za kontrowersyjny (Gordon 1995; Rothbard 1995; Ekelund 1997; Thornton 1999). Natomiast na omówienie pierwszych trzech pokoleń austriaków poświęciła niewiele uwagi. Vaughn konsekwentnie opisuje teorię cen Mengera, Böhm-Bawerka, Misesa i Rothbarda jako skupioną na przeszłych zdarzeniach, niespójną oraz często błędną. Ich opracowania poświęcone „podstawom programowym” ekonomii, jak twierdzi, są przede wszystkim werbalną ekonomią „neoklasyczną”, ponieważ są oparte w dużej mierze na konstrukcjach równowagowych; w rzeczy samej teoria ceny Mengera jest „na wpół uformowaną teorią neoklasyczną” (Vaughn 1994, s. 19). Autorski wkład Mengera według Vaughn (1994, s. 18-19), to „jego liczne odniesienia do problemu wiedzy i niewiedzy, omówienie powstania i funkcji instytucji, nacisk na procesy dostosowawcze oraz liczne uwagi dotyczące rozwoju ludzkości”. Te problemy, którym poświęcono dużo uwagi w trakcie „austriackiego odrodzenia” lat 70., są omówione w książce Mengera z 1883 roku *Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften und der politischen Oekonomie insbesondere* (Badania poświęcone metodzie nauk społecznych ze szczególnym uwzględnieniem ekonomii). Są one jednak w większości pominięte w *Zasadach ekonomii*.

Krótko mówiąc, Vaughn utrzymuje, że w tym, jak Mises i Menger pojmują rynek jest zawarta fundamentalna sprzeczność, ponieważ jednocześnie posługują się koncepcją równowagi oraz mówią o czasie, niepewności, „procesie” oraz w przypadku Mengera, o instytucjach. *Ludzkie działanie* Misesa, na przykład, łączy „niektóre z fundamentalnych poglądów z neoklasyczną teorią ceny, szkodząc w ten sposób obu teoriom” (Vaughn 1994, s. 70).

Będę starał się pokazać błędność takiego scharakteryzowania Mengera, Misesa i współczesnych im ekonomistów. Jak jest wyjaśnione poniżej, ekonomiści austriaccy od Mengera do Rothbarda w pełni zdawali sobie sprawę z czasu, niepewności, wiedzy, oczekiwań, instytucji oraz procesu rynkowego. W rzeczywistości ich zrozumienie tych kwestii było wyrafinowane. Wykorzystywali w analizach koncepcję równowagi, lecz w bardzo precyzyjny i uważny sposób.

³ Skupiam się tutaj na teorii ekonomii, nie metodologii, więc moja opinia różni się od tej Rothbarda (1995), który mówi, że to Misesowska prakseologia, a nie popperyzm, epistemologia ewolucyjna Hayeka czy „radykałny subiektywizm” Lachmanna jest właściwym punktem startowym w szkole austriackiej.

Rozumieli różnice pomiędzy ich własnym pojmowaniem podstawowych zagadnień ekonomicznych, a rozumieniem tych zagadnień przez ich walrasowskich i jevonsowskich kolegów. Poświęcili swoją pracę rozwojowi i wyłożeniu podstaw fundamentalnych konceptów ekonomicznych nie z powodu niezrozumienia istotności wiedzy, procesu i koordynacji, ale dlatego, że uznali te problemy za wtórne wobec głównych zadań nauk ekonomicznych, a dokładnie opracowania bardziej zadowalającej teorii wartości, produkcji, wymiany, ceny, pieniądza, kapitału i interwencji.

Najważniejsze teorie szkoły austriackiej przed 1974 roku

Przed 1974 rokiem większość literatury szkoły austriackiej poświęcono podstawowym zagadnieniom ekonomii. *Zasady ekonomii* Mengera (1871), na przykład, w całości są poświęcone wartości, cenie i wymianie (oraz zawiera krótki fragment na temat pieniądza). Menger pisał *Zasady ekonomii* z myślą, że będą wstępem do obszerniejszego traktatu ekonomicznego. Planowana dalsza część nie została nigdy napisana, ale posiłkując się notatkami Mengera, Hayek (1934, s. 69) pisze: „wiemy, że druga część miała być poświęcona „procentowi, płacom, rencie, dochodowi, kredytowi i pieniądzu papierowemu”, a trzecia, „stosowana”, część teorii produkcji i handlowi, natomiast czwarta część miał być poświęcona omówieniu krytyk obecnego systemu gospodarczego oraz propozycji reformy gospodarczej”. Trzy tomy *magnum opus* Böhm-Bawerka, *Kapitał i procent* (1884-1912), zajmowały się przede wszystkim kapitałem i teorią procentu, ale zawierały także znane fragmenty (w tomie drugim, *Positive Theory of Capital*) poświęcone wartości i cenie, wprowadzają podejście oparte na „parach marginalnych” do analizy kształtowania się cen. *Social Economics* Wiesera (1914) porusza więcej kwestii, podobnie jak Wieser w ciągu całej swej kariery, lecz wciąż skupia się głównie na najważniejszych kwestiach wartości, wymiany, produkcji, wyceny czynników produkcji oraz handlu międzynarodowego. Anglo-amerykańscy ekonomiści będący pod wpływem austriaków — na przykład Philip Wicksteed, Frank Fetter, Henry Davenport i J. B. Clark — także postrzegali za rdzeń ekonomii austriackiej teorię wartości i wymiany — a nie wiedzę, oczekiwania i nierównowagę⁴.

⁴ Co ciekawe, trzecie i czwarte pokolenie austriaków było całkowicie przesiąknięte nie tylko poglądami swoich wiedeńskich poprzedników, ale także tych Mengerowskich teoretyków anglo-amerykańskich. Hayek (1936, s. 32) zauważa, że „na początku okresu powojennego prace amerykańskich teoretyków Johna Batesa Clarka, Thomasa Nixona Carvera, Irvinga Fishera, Franka Fettera i Herberta Josepha Davenporta były znane w

Prawdopodobnie najlepszym przykładem zaangażowania austriaków w pracę nad podstawowymi zagadnieniami ekonomicznymi jest *Ekonomia wolnego rynku* Rothbarda (2017). Spośród 12 rozdziałów pierwszego wydania, tylko dwa nie były poświęcone wartości, cenie, wymianie, kapitałowi, teorii pieniądza, konkurencji i tym podobnym zagadnieniom (rozdział pierwszy był poświęcony kwestiom metodologicznym i ontologicznym, a dwunasty teorii rządowej interwencji). Samej teorii produkcji poświęcono pięć rozdziałów. Nawet jeśli wliczymy *Władzę a rynek*, to wciąż w książce niewiele miejsca będzie poświęcone subiektywnym oczekiwaniom, uczeniu się, osiągania stanu równowagi, ładom spontanicznym i tak dalej. Prawdopodobnie z tego powodu Vaughn (1994, s. 96) stwierdziła, że traktat Rothbarda „dla przeciętnego czytelnika wydaje się być lepiej lub gorzej znaną teorią ekonomii, wyłożoną niemal wyłącznie za pomocą słów, z wykorzystaniem kilku kontrowersyjnych definicji oraz dziwnych, nieciągłych rysunków”.

Ekonomia wolnego rynku z zamierzenia miała być usystematyzowanym omówieniem na bardziej elementarnym poziomie *Ludzkiego działania* Misesa (1949), które to zawiera także fragmenty poświęcone kwestiom filozoficznym, historycznym i socjologicznym (Stromberg 2004). *Ludzkie działanie* zaczyna się od rozległych rozważań poświęconych metodologii i ontologii oraz rozdziałów o „czasie” i „niepewności”. Wciąż jednak większość książki — 16 rozdziałów składających się na części 3, 4 i 5 — poświęcona jest najważniejszym zagadnieniom ekonomii czyli wartości, cenom i wymianie. To samo jest prawdziwe, przynajmniej częściowo, w przypadku kolejnej ważnej powojennej pracy szkoły austriackiej, *Capital and its structure* Ludwiga Lachmanna (1956). Książka Lachmanna zawiera obszernie i pouczające omówienie oczekiwań (rozdział 2) i „analizy procesowej” (rozdział 3), określonej jako „przyczynowo-genetyczna metoda analizowania zmian gospodarczych, prześledzenia efektów niezależnie podejmowanych decyzji przez wiele osób w pewnym okresie czasu i pokazująca jak niekompatybilność tych decyzji będzie wymagać ich rewizji po

Wiedniu lepiej, niż przez jakiegokolwiek innego ekonomistę zagranicznego, może za wyjątkiem Szwedów”. Hayek cytuje także list od Clarka do Roberta Zuckernadla, w który Clark chwali *Theory of Price* (1899) Zuckerandla, pisząc „nic nie sprawia mi większej radości niż oddanie honorów wybitnym myślicielom, zwłaszcza austriakom, którzy wcześniej ode mnie zajmowali się tą dziedziną i którzy w swoich analizach osiągnęli znaczne sukcesy” (Hayek 1939, s. 39). Hayek dodaje też, że „niektórzy z ekonomistów drugiego i trzeciego pokolenia szkoły austriackiej zawdzięczali pracom J. B. Clarka prawie tyle, co swoim bezpośrednim nauczycielom”. Salerno (2006) omawia wpływ Clarka na Misesa.

jakimś czasie” (Lachmann 1956, s. 39)⁵. Lachmann w tym fragmencie miał na myśli stale dostosowującą się strukturę kapitału w gospodarce — określa to „przetasowaniem”, czy też „przegrupowaniem” — w miarę, jak firmy eksperymentują z najróżniejszymi kombinacjami dóbr kapitałowych. Oczywiście jest, że Lachmann postawił sobie bardzo konkretny cel, a dokładnie chciał wskazać implikacje heterogeniczności kapitału dla teorii produkcji, wzrostu gospodarczego oraz cyklu koniunkturalnego. Jego książka nie skupia się na metateoretycznych rozważaniach, ale na samej teorii kapitału.

Najważniejszym wyjątkiem od tej reguły jest Hayek, którego wpływowe eseje poświęcone wiedzy (Hayek 1998b) oraz konkurencji (Hayek 1998c) ukazały się w połowie XX wieku⁶. Reputacja Hayeka wtedy oczywiście była oparta na jego wkładzie w teorię pieniądza i cykli koniunkturalnych (zobacz eseje zebrane w: Hayek 2008), a głównym zainteresowaniem Hayeka była teoria ekonomii w jej powszechnym rozumieniu⁷. Mówiąc bardziej ogólnie, chociaż wielu austriaków i zbliżonych do nich ekonomistów zajmowało się szeroko pojętymi naukami społecznymi, to wszyscy uznawali techniczną ekonomię za jądro projektu Mengera.

W przeciwieństwie do tych przykładów, książka ekonomistów O’Driscoll i Rizzo *Economics of Time and Ignorance* (1985) zawiera jedynie kilka odniesień do Mengera i żadnych do Böhm-Bawerka (poza rozdziałem Rogera Garrisona o kapitale). Po wstępie następujące rozdziały w książce to „Subiektywizm statyczny i dynamiczny”, „Wiedza i podejmowanie decyzji”, „Dynamiczna koncepcja czasu” i „Niepewność a równowaga”. W następnej części, poświęconej zastosowaniu ekonomii, zawarte są rozdziały „Odkrywanie i konkurencja”, „Ekonomia polityczna konkurencji i monopolu” oraz rozdziały o kapitale i pieniądzu.

⁵ Lachmann wskazuje Hicksa (1939), Lindahla (1939) i Lundberga (1937) jako głównych przedstawicieli analizy procesowej, chociaż ci teoretycy nie są zazwyczaj zaliczani do współczesnej tradycji „procesu rynkowego”.

⁶ Morgenstern (1935) także zajmował się oczekiwaniami i ich rolą w ustalaniu się równowagi ekonomicznej.

⁷ W latach 50. Hayek powiedział:

Straciłem werwę jako ekonomista i zainteresowanie kierunkiem, w którym ekonomia się rozwijała. Chociaż jestem zadowolony ze swojej pracy wykonanej w latach 40., poświęconej metodzie naukowej, historii idei oraz teorii politycznej, która była tymczasowym odejściem do innych dziedzin, to uznałem, że trudny byłby powrót do nauczania ekonomii i poczułem ulgę, gdy nie byłem do tego zmuszony przez moje obowiązki jako wykładowcy (1994, s. 126).

W trakcie swojej kariery w London School of Economics od 1932 do 1949 roku głównym obowiązkiem dydaktycznym Hayeka było wykładanie ekonomii na studiach magisterskich. Oczywiście w tym okresie, w 1944 roku, ukazała się pierwsza ważna praca Hayeka poświęcona klasyczno-liberalnej ekonomii politycznej, *Droga do zniewolenia*.

Przynajmniej połowa książki poświęcona jest kwestiom ontologicznym i metateoretycznym, a najważniejsze zagadnienia wartości, kształtowania się cen i teorii produkcji zajmują relatywnie niewiele miejsca. Spójrzmy też na pracę zbiorową *The market process: essays in contemporary austrian economics* (Boettke i Prychitko 1994). Spośród pięciu głównych części tylko jedna, „Pieniądz i bankowość” jest poświęcona zwyczajnym tematom ekonomicznym; część „Koszt i decyzja” zawiera rozdział poświęcony teorii użyteczności, ale nawet ten rozdział poświęcony jest przede wszystkim zagadnieniom ontologicznym, a pozostałe działy książki skupiają się na metateoretycznych problemach (wraz z częścią stosowaną, poświęconą ekonomii politycznej).

Ktoś mógłby się nie zgodzić, mówiąc, że prace te zakładają najważniejsze zagadnienia przyuczynowo-realistycznej teorii jako dane i dalsze ich rozważanie jest niepotrzebne, preferując zaawansowane zastosowania, podstawy metodologiczne, krytyki i tym podobne. Jednakże, jak wynika z zacytowanego powyżej stwierdzenia Vaughn (1994), austriacy po 1974 roku wcale nie uznali głównych zasad austriackiej teorii cen za poprawne, ani nawet za odrębne podejście od Walrasowskiego i Marshallowskiego. Zamiast tego to zagadnienie wiedzy, niepewności, procesu i tym podobne uznawali za te wyróżniające szkołę austriacką.

Jak zwróciłem uwagę powyżej, Vaughn (1994) za najbardziej „austriacką” spośród klasycznych prac austriaków uznaje zbiór esejów o metodologii Mengera z 1883 roku. Te eseje są obroną teoretycznego podejścia Mengera przed metodologią (młodszej) niemieckiej szkoły historycznej, czym sprowokował gwałtowną reakcję Gustava Schmollera i jego uczniów, co przerodziło się w cały wielki spór *Methodenstreit*. Menger przedstawił tam swoją teorię „organicznych” instytucji, którą Hayek (1973-1979, s. 43) określił jako „ład spontaniczny”⁸. Jak to możliwe, pyta Menger (1883, s. 146), „że instytucje, które służą powszechnemu dobrobytowi oraz są niezbędne dla jego rozwoju, powstały bez wspólnego umysłu, który by doprowadził ludzi do ustanowienia tych instytucji?”. Esej Mengera (1892) o pieniądzu zawiera szczegółowy przykład, w którym powszechnie akceptowany środek wymiany staje się pieniądzem jako efekt uboczny indywidualnych decyzji dotyczących wykorzystania różnorodnych towarów jako pieniądza. Pieniądz, w tym znaczeniu, jest jednym z rozwiązań, „które choć

⁸ Zob. Klein (1997) oraz Klein i Orbson (2008) dla różnic pomiędzy Mengerowskim poglądem na instytucje, a Hayekowskim rozumieniem „ładu spontanicznego”. Klein (1997) twierdzi, że Mengerowskie pojęcie koordynacji jest bliższe pojęciu Schellinga (1978) niż Hayeka.

rzeczywiście są wynikami ludzkiego działania, nie są wynikami ludzkiego projektu” (Hayek 1998b, s. 13)⁹. Czy te idee odnoszą się do teorii ceny przedstawionej w *Zasadach Mengera*, chociaż nie poświęcono im w książce dużo uwagi?

Należy zauważyć, że części poświęcone spontanicznemu porządkowi zajmują jedynie dwa krótkie rozdziały (30 stron w wydaniu angielskim z 1981 roku) w książce liczącej 16 rozdziałów (237 stron). Te rozdziały bez wątpienia są wspaniałymi pracami, które miały ogromny wpływ na późniejsze postrzeganie przez austriaków zjawisk społecznych (White 1981). Jednakże większość tych tekstów jest zajmuje się Mengerowską obroną ekonomii jako „nauki teoretycznej” formułującej „prawa nomotetyczne”, przed poglądem na ekonomię jako naukę historyczną, zajmującą się zdarzeniami historycznymi, „gospodarkami narodowymi”. Po drugie, podane przez Mengera przykłady zjawisk organicznych nie są ograniczone do języka, religii, prawa, konkurencji i pieniądza. Menger prezentuje koncepcję emergentnych procesów społecznych poprzez znacznie bardziej przyziemne zjawisko w ekonomii: cenę.

[Moglibyśmy] wymienić bardzo dużo zjawisk tego typu. Jednakże chcemy przedstawić ideę na przykładzie zaskakującym na tyle, że nie będzie jakichkolwiek wątpliwości co do prezentowanej koncepcji. Chodzi o przykład, jakim są społeczne ceny [czyli ceny rynkowe] dóbr. Jak powszechnie wiadomo istnieją przypadki w całości lub chociaż częściowo zależne od postanowień społecznych, np. zmiany cen pod wpływem opodatkowania i regulacji wynagrodzenia, itd. Zazwyczaj jednak kształtują się one [ceny] bez ingerencji państwa w celu ich regulacji, wolne od wszelkich umów społecznych, jako niezamierzony rezultat działań społeczności. To samo jest prawdą dla procentu od kapitału, renty gruntowej, zysku spekulacyjnego, etc. (1883, s. 146)

Innymi słowy, Mengerowska koncepcja ładu spontanicznego jest po prostu procesem, w ramach którego dobrowolne interakcje prowadzą do powstania takich zjawisk społecznych jak ceny, płace, stopy procentowe, renty i tym podobne. Nie tylko system rynkowy sam jest produktem ładu spontanicznego w tym sensie, ale są nimi także poszczególne ceny rynkowe.

Mengerowska koncepcja stoi w opozycji wobec zwyczajowego rozróżnienia (Davis i North 1971) pomiędzy otoczeniem instytucjonalnym (czy też „regułami

⁹ Zob. także Klein i Selgin (2000).

gry”) oraz układami instytucjonalnymi („rozgrywanie gry”), które wyłaniają się w środowisku społecznym. Nowa ekonomia instytucjonalna (Klein 1998; Williamson 2000) zazwyczaj traktuje pierwsze — system prawny, język, normy i zwyczaje i tym podobne — jako rezultat ludzkiego działania, ale nie ludzkiego projektu, a drugie — firmy, kontrakty, warunki konkretnych transakcji — jako efekt zamierzony i ustalony przez konkretną osobę. Menger traktuje oba rodzaje instytucji jak „spontaniczne”, czyli (ogółem) niekierowane przez rządowego planistę. Innymi słowy, dla Mengera teoria cen nie jest techniczną dziedziną niezależną od badań dotyczących ładu spontanicznego; teoria cen jest badaniem w ramach ładu spontanicznego. Ponownie ujmując to słowami Mengera:

Ceny rynkowe, płace, stopy procentowe etc. powstały w dokładnie taki sam sposób, jak te instytucje społeczne, o których wspomnieliśmy wcześniej. One także zazwyczaj nie są efektem społecznych przyczyn teleologicznych, ale są niezamierzonym efektem niezliczonych wysiłków agentów ekonomicznych, kierowanych własnym interesem. [...] Metody wykorzystywane w celu zrozumienia powstania tych „organicznie” wytworzonych struktur społecznych i w celu rozwiązania najważniejszych problemów stricte ekonomicznych są z natury identyczne (1883, s. 158-159).

Koncepcja równowagi w programie szkoły austriackiej

Mengerowska ekonomia, tak jak zostało to opisane wcześniej w innych pracach (Caldwell 1990; Salerno 1999a; Klein 2006), jest przyczynowo-realistyczna, marginalistyczna i subiektywistyczna. Pomimo powszechnego przekonania, że szkoła austriacka jest „ekonomią procesu rynkowego” lub „ekonomią nierównowagi”, koncepcja równowagi zajmuje ważne miejsce w ekonomii przyczynowo-realistycznej (Hülsmann 2000; Gunning 2001; MacKenzie 2008). Przynajmniej cztery koncepcje równowagi pojawiają się w austriackich analizach. Wykorzystując terminologię Misesa poprawioną przez Salerno (1994a), możemy je nazwać odpowiednio *chwilowym stanem równowagi* (CSR), *równowagą arbitrażową* czy też *Wicksteedowskim stanem równowagi* (WSR), *końcowym stanem równowagi* (KSR) oraz *gospodarką działającą jednostajnie* (GDJ). Dwa z nich, CSR i WSR opisują realne stany, natomiast KSR i GDJ są czymś, co Mises określał jako „czysto abstrakcyjnymi”, hipotetycznymi scenariuszami, które nie zdarzają się w rzeczywistości, ale są użytecznymi narzędziami w ekonomii,

pozwalającymi teoretykowi wyizolować efekty oddziaływania konkretnych działań lub warunków, jednocześnie pozostawiając pozostałe warunki niezmienione.

CSR jest osiągany w rzeczywistości każdego dnia, za każdym razem, gdy kupujący i sprzedający zgadzają się na cenę i dokonują wymiany, chwilowo wyczerpując wszelkie przychody z wymiany (Menger określał te stany mianem „punktów spoczynku”, a Böhm-Bawerk „chwilową równowagą”). Zbiór potencjalnych sprzedawców oraz nabywców wchodzących w interakcję na określonym rynku także może być uznany jako znajdujący się w chwilowym stanie równowagi na koniec okresu wymiany. „Gdy giełda jest zamykana, brokerzy przeprowadzili wszystkie transakcje, których mogli dokonać po cenach rynkowych. Tylko ci potencjalni sprzedający lub kupujący, którzy uważali, że cena rynkowa jest zbyt niska lub zbyt wysoka, nie zdecydowali się na kupno albo sprzedaż” (Mises 2011, s. 212). W tym momencie „osiągany jest stan spoczynku”. CSR utrzymuje się tak długo, jak relatywne wartościowania dóbr i usług wymienianych przez uczestników (wliczając w to popyt spekulacyjny) pozostają niezmiennie.

Ceny w CSR niekoniecznie są tymi, które by się ustaliły w „końcowym stanie równowagi” (KSR), czyli w hipotetycznej, nigdy nie osiąganej sytuacji, będącej rezultatem procesu, podczas którego podstawowe dane rynkowe są niezmiennie, ale aktorzy rynkowi wciąż dokonują wymian, rewidując przy tym swoje osądy co do skłonności do płacenia i zdobywając coraz lepsze informacje o możliwościach technologicznych oraz popycie konsumentów do momentu, w którym zostaną wyczerpane wszelkie korzyści z wymiany. Po przeanalizowaniu CSR „[p]rzejdźmy do następnego etapu analizy. Skoncentrujmy się teraz na czynnikach, które z pewnością wywołają zmiany cen. Spróbujmy ustalić, w jakim kierunku będą musiały zmierzać te zmiany, zanim ich siła napędowa wyczerpie się i zapanuje kolejny stan spoczynku” (Mises 2011, s. 212). W realnej gospodarce oczywiście te leżące u podstaw zmian czynniki same ulegają ciągłym zmianom, więc KSR nigdy nie jest w rzeczywistości osiągany¹⁰.

¹⁰ Machlup zdaje się mieć na myśli KSR, pisząc:

Określając konkretną, „zaobserwowaną” w rzeczywistości sytuację jako „równowagę” popełnia się błąd reifikacji. W najlepszym razie obserwator może zakładać, że w jego opinii zaobserwowana i należycie zidentyfikowana sytuacja odpowiada modelowi, jaki obserwator ma na myśli, w którym zbiór wybranych zmiennych określa końcowy efekt i że nie dostrzega wynikającego z modelu powodu zmian — czyli uważa, że tylko zdarzenie zewnętrzne, niebrane pod uwagę w danym momencie, mogłoby wywołać zmiany w dobranych zmiennych. To jest, oczywiście, osobisty osąd, istotny jedynie wtedy, gdy wszystkie zmienne są

KSR jest wykorzystywany do prześledzenia wpływu zmian w gustach, technologii, oczekiwaniach, dostępności zasobów oraz innych egzogenicznych zmiennych na alokację zasobów poprzez skupianie się na sekwencji CSR, w których to uczestnicy rynkowi zmieniają swoje zachowania do momentu, w którym zostają wykorzystane wszelkie przychody z wymiany. Jak to ujął Salerno (2006):

Analiza KSR zaczyna się od założenia w pełni skoordynowanej gospodarki, w której suma zysków wynosi obecnie zero. Jednakże w tej konstrukcji przeszłość i przyszłość są zależne od planowania gospodarczego. Zmiany w danych ekonomicznych mogą się zdarzyć, ale wyłącznie w jednej zmiennej na raz, z towarzyszącym tej zmianie wystarczającym okresem czasu, aby ceny i produkcja mogły się w pełni do niej dostosować i mógł się ustalić nowy KSR bez zysków, zanim nastąpi kolejna zmiana w danych gospodarczych. W trakcie dostosowywania się do nowego KSR zyski i straty pojawiają się w całej gospodarce, zachęcając przedsiębiorców do zmiany sposobów wykorzystania zasobów oraz rekombinacji kapitału, w celu wykorzystania możliwości do osiągnięcia zysków lub uniknięcia strat.

Salerno (2006) zauważa, że Mises stworzył swój konstrukt w oparciu o Clarke'owską „dynamiczną” równowagę, koncepcję podobną do tak zwanej statyki porównawczej we współczesnej ekonomii neoklasycznej. Mises „wykorzystał konstrukt Clarka w sformułowaniu analizy „krok po kroku” czy też „procesowej”, logicznie prezentując sekwencję zmian, które będą miały miejsce na współoddziałujących na siebie rynkach w trakcie osiągania nowego KSR” — na przykład w analizie wpływu wzrostu podaży pieniądza na ceny i alokację zasobów. (Nowoczesna statyka porównawcza, sformalizowana przez Hicksa (1939) i Samuelsona (1947), abstrahuje od czasu).

Istotne jest podkreślenie, że przejście od CSR do KSR odbywa się w czasie analitycznym, nie kalendarzowym; analiza w oparciu o KSR jest eksperymentem myślowym, niemającym na celu wyjaśnienia realnych zdarzeń na rynkach, gdyż podstawowe „dane” stale się zmieniają. Niestety nawet austriacy nie rozumieją tego w pełni. Przykładowo Boettke i Prychitko (1994) przestrzegają przed nadmiernym zaufaniem do analizy równowagowej w ekonomii austriackiej,

wskazane oraz są przedstawione założenia dotyczące relacji między nimi (1958, s. 57).

określając nawet niektóre z klasycznych dokonań szkoły austriackiej mianem „neoklasycyzmu austriackiego”¹¹. „Austriacy mówiąc o zbliżaniu się do stanu równowagi w swoich pracach o przedsiębiorczości, mogą za bardzo polegać na koncepcji równowagi” (Boettke i Prychitko 1994, s. 65). Jednakże przyczynowo-realistyczna teoria ceny Mengera i jego uczniów nie przyjmuje jakichkolwiek założeń o „przybliżaniu się” cen CSR lub WSR do tych odpowiadających KSR w ciągu jakiegoś okresu kalendarzowego. Teoretycy natomiast stosowali teoretyczny konstrukt KSR w celu przedstawienia, jakie zmiany w działalności i dystrybucji tytułów własności zaszłyby pod wpływem egzogenicznych zmian w preferencjach, dostępności zasobów czy wiedzy technologicznej przy pozostałych warunkach niezmiennych. Teoretycy tradycji przyczynowo-realistycznej nie zakładają, że te dostosowania odbywają się w czasie kalendarzowym; w rzeczywistości taki proces nie mógłby się wydarzyć z powodu ciągłych zmian preferencji, zasobów, technologii i innych czynników.

Koncepcją pośrednią między CSR i KSR jest WSR, realistyczny konstrukt, w którym wymiany są dokonywane przy założeniu niezmiennych preferencji, a uczestnicy rewidują swoje przekonania odnośnie popytu rezerwowego innych uczestników do momentu, aż wszystkie możliwe do uzyskania przychody z wymiany zostaną wyczerpane. Wicksteedowski (1910, s. 219-28) rynek owoców jest kanonicznym przykładem¹². Na koniec każdego dnia targowego, określonego okresu, podczas którego preferencje, zasoby dóbr oraz zbiór uczestników wymiany jest stały, osiągnięta jest „cena równoważąca rynek”, jak ją nazywał Wicksteed. W tej sytuacji „pozycja krańcowej jednostki rozpatrywanego towaru jest na skali wartości identyczna u wszystkich pozyskujących podaży, oraz znajduje się wyżej niż na skalach tych, którzy nie pozyskali jakiegokolwiek podaży” (Wicksteed 1910, s. 216). Dzień targowy jest hipotetycznym konstruktem pod tym względem, że wymaga założenia niezmiennych preferencji, wiedzy technologicznej, zasobów dóbr dostępnych na wymianę itd. Pomimo tego WSR nie jest wyłącznie narzędziem myślowym, gdyż ten proces równoważenia zachodzi także na realnych rynkach, przynajmniej w krótkich okresach czasu kalendarzowego.

¹¹ Chociaż nie wskazują konkretnych koncepcji, to w przypisach odnoszą się do „stosownych fragmentów” z dzieł Misesa (2011), Rothbarda (2017), Kirznera (1973, 1979, 1985) i Higha (1980, 1982, 1986) jako „neoklasycyzmu austriackiego”.

¹² Zobacz także Marget (1938-42, t. 2), Kirzner (1963, s. 105-135) i Salerno (1994a, s. 97-106).

Zakładając, że dane ekonomiczne pozostają bez zmian, [ten] konstrukt zapewnia nam spójne wyjaśnienie tego, w jaki sposób – w miarę jak informacja staje się coraz bardziej kompletna, a przewidywania trafne – następujące po sobie CSR prowadzą do pośredniego stanu równowagi, reprezentowanego przez zaistniałą równowagę arbitrażową (czy też WSR) (Salerno 1994a, s. 102).

Wykorzystywana przez Misesa (2011, s. 213-217) i Rothbarda (2017, s. 264-270) gospodarka działająca jednostajnie (GDJ) pełni ograniczoną funkcję. GDJ jest konstruktem myślowym, w którym preferencje, technologia i zasoby pozostają bez zmian, a agenci powtarzają ten sam zestaw działań każdego dnia targowego. Działalność gospodarcza toczy się jak zwykle – ma miejsce produkcja, konsumpcja, oszczędzanie i inwestowanie – ale przedsiębiorcy mogą teraz przewidzieć przyszłość z pewnością. Głównym celem GDJ jest pokazanie, że przy braku niepewności przedsiębiorcy wciąż zmienialiby oferowane ceny za czynniki produkcji, aż osiągnęłyby poziom pełnej wartości ich zdyskontowanego produktu krańcowego, co eliminuje przedsiębiorczy zysk i stratę. Przedsiębiorcy mogą uzyskać procent, jeśli będą dostarczać środki pracownikom i właścicielom innych środków produkcji, zanim proces produkcji zostanie ukończony i zrealizowane zostaną przychody ze sprzedaży oraz mogą zarabiać implikowaną płacę za pracę włożoną w firmę, ale nie mogą osiągnąć żadnych zysków i strat. Jedynie poprzez wykorzystanie tej konstrukcji, według Misesa, teoretyk może zdekomponować obserwowane przychody firmy na procent, implikowaną płacę właściciela i zysk przedsiębiorczy¹³.

Jak wskazano powyżej, CSR i WSR były pomyślane jako realistyczne opisy zjawisk, nie konstrukty myślowe (jak KSR czy GDJ). Marshallowska „równowaga na koniec dnia targowego” także miała tłumaczyć rzeczywiste kształtowanie się cen na rynkach, podobnie do WSR, ale włączając arbitralne założenia dotyczące użyteczności krańcowej pieniądza (Walker 1969)¹⁴. Także Hicksowska „równowaga tymczasowa” – rodzaj Walrasowskiej równowagi ogólnej, uwzględniającej oczekiwania aktorów dotyczące cen, jakie zostaną osiągnięte w przyszłych okresach wymian – ma cechy wspólne z austriackim WSR. Jednakże, zupełnie jak Walrasowska równowaga, jest ona celowo pomyślana jako sztuczny

¹³ Dodatkowe omówienie zob. też w Cowen i Fink (1985), Gunning (1989) i MacKenzie (2008).

¹⁴ Zupełnie jak Misesowski (hipotetyczny) KSR jest efektem ciągu następujących po sobie CSR, tak Marshallowska „normalna równowaga” jest rezultatem serii następujących po sobie równowag po dniu targowym (De Vroey 2002).

konstrukt, niemający na celu wyjaśnienia realnych cen rynkowych, ale jako modelowy etap, służących do wyjaśnienia równowagi międzyokresowej (De Vroey 2002).

Przed 1974 rokiem ekonomiści austriaccy wykorzystywali realistyczne konstrukty równowagowe CSR i WSR oraz konstrukty myślowe KSR i GDJ w celu wyjaśnienia podstawowych zjawisk wartości, produkcji, wymiany i ceny. Ich prace były oparte na Mengerowskiej teorii wartości oraz leżących u jej podstaw koncepcji celu, subiektywizmu i niepewności oraz wykorzystaniu Mengerowskiej metody w analizie kształtowania się cen w wymianie bezpośredniej (rynek koni Böhm-Bawerka czy rynek owoców Wicksteeda), kalkulacji monetarnej, wymianie pośredniej, teorii kapitału (czasowej strukturze produkcji i heterogeniczności dóbr kapitałowych), analizie wykorzystującej KSR, efektach interwencji rządowych (teoria cyklu koniunkturalnego, regulacje) i innych podstawowych aspektów działalności gospodarczej.

Wiedza, oczekiwania i osiągnięcie stanu równowagi

Od czasu „austriackiego odrodzenia” w latach 70. podstawowym problemem ekonomii takiej, jak opisanej powyżej, poświęcano niewiele uwagi. Najpopularniejsze problemy i tematy wśród nowoczesnych austriaków obejmowały „wolną bankowość” z rezerwą cząstkową, ekonomię polityczną i metodologiczne podstawy szkoły austriackiej. W latach 80. miała miejsce długa debata dotycząca tego, czy istnieją „tendencje równowagowe” w gospodarce rynkowej, podczas której Kirzner i Lachmann zajmowali przeciwne sobie pozycje (Selgin 1988). Kirzner twierdził, że istnienie możliwości osiągnięcia zysku w stanie nierównowagi i tendencja czujnych przedsiębiorców do odkrywania i wykorzystywania tych możliwości wystarczy, aby gospodarka systematycznie dążyła do stanu równowagi. Natomiast Lachmann utrzymywał, że w obliczu „radykalnej” niepewności, włączając w to subiektywne oczekiwania, nie można założyć istnienia tendencji równowagowych bez wyjaśnienia procesu uczenia się. Wiedza, oczekiwania i dążenie do równowagi stały się głównym tematem programu szkoły austriackiej.

Moim celem w tej części nie jest analiza tej debaty, ale rozważenie, czemu zagadnieniu dążenia do równowagi pierwsi ekonomiści austriaccy poświęcili tak niewiele uwagi. Ani Menger, ani Böhm-Bawerk, Wieser, austriacy anglo-amerykańscy czy Mises nie zajęli się tym problemem w większym stopniu. Jeśli występowanie bądź nie tendencji równowagowych w przedsiębiorczym procesie

gospodarczym jest centralnym problemem teorii cen, to dlaczego austriacy nie zdali sobie z tego sprawy?

Po pierwsze, nowoczesna literatura austriacka wykorzystuje termin *równowaga* w bardzo szerokim znaczeniu, często będąc przy tym niespójną. O'Driscoll i Rizzo (1985, s. 39) na przykład mówią o „właściwych” i „niewłaściwych” cenach, utożsamiając te drugie z cenami „nierównowagowymi”, chociaż konstrukt równowagi jest szczegółowo omawiany znacznie później. Vaughn (1994) odnosi się do „modeli równowagowych” (s. 2), „stanów równowagowych” (s. 3), „teoretyzowania równowagowego” (s. 8), „konstruktów równowagowych” (s. 11) i innych — wszystko na pierwszych 12 stronach! — ale nie podaje definicji którejkolwiek koncepcji równowagi aż do momentu, gdy omawia Misesa w czwartym rozdziale swojej książki (s. 81-82). W tym rozdziale określa Misesowskie rozróżnienie trzech koncepcji równowagowych (CSR, KSR i GDJ) jako „zaskakująco niesatysfakcjonujące” (s. 81), najwyraźniej traktując CSR i KSR odpowiednio jako ekwiwalenty Marshallowskiego krótkiego okresu i długookresowej równowagi cząstkowej, a GDJ jako zupełnie nieprzydatną, idiosynkratyczną koncepcję Misesa¹⁵.

Mówiąc ogólnie, nowoczesna literatura austriacka poświęcona „nierównowadze” zwykle nie poświęca uwagi dobremu zdefiniowaniu równowagi i praktycznie nigdy nie omawia różnic pomiędzy CSR, WSR, KSR czy GDJ. O'Driscoll i Rizzo (1985, s. 80-85) twierdzą, że nowocześni austriacy zazwyczaj mają na myśli coś na kształt „koordynacji planów”. Faktycznie, wszystkie cztery konstrukty równowagi opisane powyżej także dotyczą w pewnym sensie koordynacji planów, jako że jednostki zaangażowane w wymianę współdziała przekonania co jest wymieniane, jaka będzie cena itd. Jednakże, jak zauważyli O'Driscoll i Rizzo (1985, s. 80), koordynacja planów — którą nazywają „Hayekowską równowagą” — jest bardzo ogólnym pojęciem; „może być cząstkową lub ogólną oraz może zaistnieć w różnych okresach Marshallowskiego czasu”¹⁶. Plany można uznać za „skoordynowane” w CSR w tym ograniczonym pojęciu koordynacji podanym wcześniej, jednocześnie nie będąc „skoordynowanymi” w szerszym znaczeniu, jak chociażby w dłuższym okresie

¹⁵ Trudne do zrozumienia jest jej oskarżenie Rothbarda (2017) o pomylenie KSR z GDJ, gdyż nie odnosi się do konkretnych stron (Vaughn 1994, s. 82, przyp. 35). Stwierdza też, że Mises „zdaje się mylić ze sobą swoje [sic] dwie różne koncepcje równowagi”.

¹⁶ Krizner (2000) opowiada się za bardziej subtelną interpretacją Hayekowskiej „koordynacji planów”, mówiąc (w kontrze do O'Driscoll 1977), że Hayek był niezdecydowany co do konkretnej koncepcji koordynacji w ekonomii. Więcej o koncepcjach koordynacji zobacz Klein (1997) oraz Klein i Orsborn (2008).

czasu, większej grupie potencjalnych sprzedawców czy ilości dóbr itd. Jak ujęli to O'Driscoll i Rizzo (1985, s. 80-81): „Hayekowska równowaga wiąże się z homogenicznymi oczekiwaniami odnoszącymi się do okresu czasu, w którym ma zaistnieć równowaga. Jednakże poza tym okresem oczekiwania mogą być, a niekiedy wręcz muszą być rozbieżne”. Dochodzą do wniosku, że Hayekowska równowaga, w jakiegokolwiek formie, nie może być osiągnięta w rzeczywistej wymianie. „Hayek i inni austriacy nie zdają sobie sprawy, że równowaga nie jest konstruktem do bezpośredniej analizy, a realny świat nigdy nie jest w stanie równowagi” (s. 81). To jest oczywiście błąd, ale w przypadku CSR (oraz, w mniejszym stopniu, WSR), kiedy ujmujemy je w kontekście „koordynacji planów”.

Rothbard (2017) nie rozróżnia jasno konkretnych konstruktów równowagowych. Jego omówienie determinant cen (s. 101-221 i *passim*) skupia się na cenach w CSR, czasami zwracając uwagę, że ceny „systematycznie zmierzają” w stronę wartości równowagowej (WSR). Jak pokazano powyżej, każda cena płacona w realnej transakcji jest ceną w CSR, więc stwierdzenie, że cena rynkowa dąży w stronę CSR, jest nieco bez sensu. Ceny w CSR mogą oczywiście być „niewłaściwymi cenami”, jak się je określa w paradygmacie Walrasowskim, czyli, że różnią się od swoich wartości w WSR czy KSR.

W swoim omówieniu oczekiwań Rothbard (2017, s. 123-128) zauważa, że kształtowanie się cen w CSR nie zakłada doskonałej wiedzy. W rzeczywistości krzywe popytu i podaży leżące u podstaw analizy wykorzystującej CSR uwzględniają oczekiwania aktorów rynkowych dotyczących przyszłych zmian cen, oczekiwań, które mogą, ale nie muszą być spójne z oczekiwaniami innych aktorów rynkowych. Jeśli oczekiwania są błędne, to niedobory i nadwyżki będą pojawiać się, gdy wymiany będą dokonywane po cenach CSR — Rothbard (2017, s. 126) nazywa je „chwilowymi punktami spoczynku” — które różnią się od tych cen, jakie by zaistniały po wyarbitrażowaniu tych różnic (stan przypominający WSR, chociaż Rothbard nie wyraził się jednoznacznie w tej kwestii). W miarę jak te niedobory i nadwyżki się pojawiają, aktorzy rynkowi będą reformułować swoje oczekiwania, dopóki nie zostanie osiągnięta cena przy pełnym arbitrażu, którą Rothbard określa mianem „autentyczną ceną równowagi”. Dalej Rothbard zakłada prosty proces uczenia się, chociaż nie przedstawia szczegółów tego procesu. Jednakże jego założenia dotyczące wiedzy i zdolności uczestników rynku do uczenia się na swoich błędach („błędach w spekulacji”) są minimalne. Zakłada, że uczestnicy rynkowi na bieżąco dostosowują swoje oczekiwania

dotyczące cen CSR na rynkach, w których uczestniczą. Innymi słowy, są to bardzo krótkookresowe oczekiwania, nie długookresowe oczekiwania (w Marshallowskim rozumieniu długiego okresu).

Podobnie prace takich austriaków, jak Böhm-Bawerka, Wicksteeda, Fettera, Misesa i Rothbarda poświęcona teorii ceny traktuje zmianę cen z ich wartości w stanie CSR do tych w WSR jako prosty proces. Nie wymaga „doskonałej wiedzy”, jedynie żeby aktorzy ekonomiczni byli świadomi nadwyżek i niedoborów (wynikających z błędnych cen) i że dostosowują odpowiednio swoje oferty. Jak stwierdzono powyżej, oczekiwania aktorów dotyczące preferencji pozostałych aktorów są już uwzględnione w oferowanych cenach. Chociaż ci autorzy nie określili tak otwarcie swoich założeń odnośnie wiedzy i oczekiwań, jak Mayer (1932), Hayek (1998a, 1998b) i późniejsi austriacy, to zdawali sobie sprawę z procesu leżącego u podstaw czyszczenia się rynków. Na przykład Wicksteed pisze wprost, że błędne przewidywania wyjaśniają odchylenia CSR („aktualnej ceny”) od odpowiadających im cen w WSR („idealne ceny”):

Rynek jest maszyną, poprzez którą ci, u których jakieś dobro znajduje się relatywnie wysoko na skali preferencji, mogą się skomunikować z tymi, u których to dobro znajduje się relatywnie nisko na skali preferencji, w celi dokonania obopólnie korzystnej wymiany, do momentu aż zostanie osiągnięty stan równowagi. Jednak ten proces zawsze zachodzi w czasie. Nie wszystkie osoby potencjalnie tworzące rynek będą obecne w tym samym czasie, a przez to struktura zbiorowej skali (od której, wraz z całkowitą ilością dobra, zależy hipotetyczny punkt równowagi) musi być odgadywana i prognozowana. Transakcje dokonywane w dowolnym momencie uwzględniają także spodziewane możliwości wymiany w innych momentach czasu. Spekulacja odnośnie tych przyszłych możliwości będzie w mniejszym lub większym stopniu dopracowana i świadoma, biorąc pod uwagę naturę rynku i długość okresu czasu, podczas którego będą zachodzić dostosowania. Spekulacja jest obecna również wtedy, gdy posiadacz towaru odmawia sprzedaży w konkretnym momencie po danej cenie, o której wie, że ostatecznie będzie mógł ją zaakceptować (nieważne, czy za godzinę, czy za 11 miesięcy), jeśli uzna, że nie uzyska lepszej oferty; lub w chwili, gdy jakikolwiek nabywca odmawia zakupu w danym momencie przy

cenie, o której wie, że ostatecznie będzie gotów zapłacić, jeśli alternatywą będzie obycie się bez towaru; lub gdy ktoś kupuje po cenie poniżej tej, po której byłby gotów ostatecznie sprzedać, niż wolałby zatrzymać zasób towaru dla własnego użytku (Wicksteed 1910, s. 236).

Te błędne prognozy są odkrywane, jak pisze dalej Wicksteed, gdy aktorzy rynkowi dokonują w rzeczywistym czasie wymian po cenach różniących się od ich ekwiwalentów w WSR:

Jeśli nikt na początku nie zna stanu faktycznego, to seria niepewnych szacunków oraz obserwacje zawieranych transakcji, które mają miejsce pod ich wpływem, mogą ten stan stopniowo odkrywać; jeśli tylko wyeliminowalibyśmy wszystkie błędy ze spekulacyjnych przewidywań i moglibyśmy zredukować preferencje pochodne do konkretnych preferencji pierwotnych,¹⁷ które reprezentują i na których są oparte, to aktualna cena zawsze odpowiadałaby idealnej (s. 236-237).

Salerno (1994a, s. 105) stwierdza, że Mises w *Teorii pieniądza i kredytu* odwołuje się do arbitrażu w swoim wyłożeniu parytetu siły nabywczej pieniądza (Mises 2012, s. 155-162). „Cena pieniężna dobra w każdym miejscu, przyjmując założenie całkowicie nieograniczonej wymiany i pomijając różnice wynikające z czasu potrzebnego do transportu, musi być taka sama jak cena w każdym innym miejscu powiększona lub pomniejszona o koszt pieniężny transportu (s. 156). Dalej Mises twierdzi, że:

[S]iła nabywcza pieniądza ma tendencję do utrzymywania się na takim samym poziomie na całym świecie i że rzekome różnice w jego sile nabywczej można wyjaśnić, dowołując się do różnic w cechach jakościowych oferowanych i pożądanym towarów.

¹⁷ Wicksteed pisze o wartości pochodnej, że „wartość pochodna, jaką będzie przypisywał w umyśle człowiek, który nie ma bezpośredniego zastosowania dla tego dobra, będzie zależęć od domniemanej bezpośredniej wartości wykorzystania dobra przez niewskazaną konkretnie osobę lub grupę osób” (Wicksteed 1910, s. 136). Dalej w swojej książce podaje przykład: „Jeśli rzemieślnik chce pozyskać drewno, by wykonać z niego szafki i stoliki na sprzedaż, to to drewno ma dla niego wartość pochodną, ponieważ przedmioty wykonane z tego drewna mają bezpośrednią wartość dla innych (...)” (Wicksteed 1910, s. 260).

Ujmując to po Rothbardowsku, można powiedzieć, że preferencje pochodne (sprzedawcy) zależą od przewidywanych przez sprzedawcę uszeregowanie dóbr posiadanych i możliwych do pozyskania na skali preferencji potencjalnego kupującego lub kupujących. To, ile rzemieślnik będzie gotów zapłacić za drewno, z którego wykona szafki i stoliki zależy od tego, ile za szafki i stoliki będą gotów zapłacić klienci. Preferencje pierwotne to faktyczne skale preferencji potencjalnych kupujących. [przyp. tłum.]

Pozostaje wówczas jedynie niewielka i nieistotna reszta, która wynika z różnic jakości oferowanego i pożądanego dobra.

Samo istnienie tej tendencji nie jest raczej podawane w wątpliwość. (s. 158).

Mises pisze dalej:

Nikt nie chciałby podważać faktu, że koszty produkcji znacznie się od siebie różnią na różnych obszarach. Ale trzeba zaprzeczyć, że wywiera to wpływ na cenę towarów i siłę nabywczą pieniądza. Wniosek przeciwny zbyt wyraźnie wynika z zasad teorii cen i zbyt dobrze ukazuje go codzienność rynku, żeby wymagał szczególnego dowodu. Konsument, który szuka najtańszego zasobu i producent, który szuka najlepszej możliwej okazji sprzedaży, będą dążyć do uwolnienia cen od ograniczeń rynku. (s. 158-159).

Należy zwrócić uwagę, że Mises mówi, iż „tendencja” wyrównywania się siły nabywczej pieniądza na wszystkich rynkach, pomniejszona o koszty transportu, „dobrze ukazuje codzienność rynku”, czyli uznaje za fakt empiryczny, niewymagający dalszego wytłumaczenia.

To jest dobry moment na uwagę metodologiczną. Dla współczesnych, neoklasycznych ekonomistów instrumentalistyczne podejście (Friedman 1953) usuwa wiele problemów związanych z badaniem funkcjonowania fundamentalnych procesów oczyszczających rynki. Celem teorii ekonomii w tym podejściu nie jest wyjaśnienie funkcjonowania faktycznych cen, ale wyjaśnienie funkcjonowania hipotetycznych cen (na przykład cen w warunkach doskonałej informacji, cen w równowadze Nasha, cenę w doskonałej konkurencji itp.). Jest mało prawdopodobne, by Menger i jego naśladowcy, zanurzeni w tradycji przyczynowo-realistycznej, po prostu *założyliby* osiągnięcie „równowagi” — w końcu starali się wyjaśnić realne ceny, nie hipotetyczne. Dostrzegli proces targujących się kupujących i sprzedających, rewidujących swoje oferty w świetle nowych informacji itp., jako realne zjawiska, nie instrumentalne konstrukty, jak Walrasowski *tâtonnement*¹⁸.

¹⁸ De Vroey twierdzi, że Marshall także uznawał swój konstrukt równowagi po dniu targowym za realistyczny i praktyczny, czyli nie potrzebujący wyjaśnienia poprzez proces dostosowawczy:

[U Marshalla] występują dwa procesy dostosowawcze: osiągnięcie równowagi po dniu targowym oraz osiągnięcie normalnej równowagi. Uważam, że [...] wcześniejszy proces powinno się interpretować jako zachodzący natychmiastowo, a późniejszy (który nazwiemy

Wyrażając wątpliwości co do logicznej spójności konstruktów równowagi rynkowej z WSR, Lachmann dostrzegł, że Mengerowski punkt spoczynku, Böhm-Bawerkowska chwilowa równowaga i Misesowski chwilowy stan równowagi reprezentują realne zjawiska:

Austriacy byli zainteresowani przede wszystkim jednostką w gospodarstwie domowym i biznesie. Nie ma wątpliwości, że równowaga ma wtedy konkretne znaczenie i rolę. Ludzie faktycznie starają się, by ich działania były spójne. Tendencja dążenia do równowagi jest nie tylko nieodłącznym konceptem prakseologii, ale także faktem wnioskowanym z doświadczenia. Jest to część logiki ludzkiego działania. Międzyosobowa równowaga taka, jak na prostych rynkach, chociażby Böhm-Bawerkowski rynek koni, już sprawia problemy, ale wciąż ma sens. „Równowaga branży” na modłę Marshalla jest bardziej niepewna. „Równowaga ekonomiczna jako całego systemu”, jak wyobrażali ją sobie Walras i Pareto, jest z pewnością podatna na Misesowskie [anty]równowagowe] zastrzeżenia. (Lachmann 1977, s. 189).

Innymi słowy, celowo nierealistyczny charakter konstruktów równowagowych, które zdominowały ekonomię neoklasyczną — oraz w konsekwencji przyjętych założeń również austriackie koncepcje KSR i GDJ — nie powoduje, że sama koncepcja równowagi jest całkowicie nierealistyczna.

Mengerowscy ekonomiści nie zakładali, że realne ceny były cenami obecnymi w KSR lub GDJ. Uwzględniali subiektywne, heterogeniczne przekonania dotyczące zmian w popycie, dostępności zasobów, wiedzy itp. Mises (2011, s. 213) pisze wprost, że przejście od CSR do KSR odbywa się w analitycznym czasie, nie kalendarzowym. „Między wystąpieniem nowej informacji a całkowitym dostosowaniem się do niej rynku istnieje określony interwał. (a w tym czasie, oczywiście, pojawiają się nowe dane)”. Innymi słowy, realna gospodarka nie zbliża się do KSR, ponieważ w trakcie dostosowywania się do jednej zmiany w

międzyokresowym dostosowaniem) zachodzi w ciągu pewnej liczby okresów wymian. [...]

Koncepcja równowagi stacjonarnej jest zgodna ze zdrowo rozsądkowym pojmowaniem równowagi, czyli jako stanu spoczynku. Sugeruje to, że ten stan nie musi być faktycznie osiągnięty; wystarczy, że równoważące siły działają wtedy, gdy tylko ten stan nie jest osiągnięty. Równowaga jest więc postrzegana jako atraktor [...] Należy zauważyć, że w tym ciągu rozumowania zakładanie istnienia równowagi lub nierównowagi wiąże się z wyrażeniem osądu o rzeczywistości (2002, s. 406-407).

danych, zachodzą inne zmiany i efekty procesu nie mogą być znane *ex ante*. Dlatego poprawność oczekiwań nie jest najistotniejszym zagadnieniem dla tego podejścia. Ci teoretycy nie przyjmują jakichkolwiek założeń odnośnie tendencji zbliżania się cen CSR czy WSR do pewnych „końcowych” wartości.

A co z „radykalną niepewnością? Z pewnością można sobie wyobrazić rynek, na którym ceny CSR nie będą „zbliżać się” do cen WSR z powodu endogenicznych, subiektywnych oczekiwań. Jednakże, jak powiedzieliśmy wcześniej, nie jest oczywiste, że taka sytuacja ma duże znaczenie praktyczne, ponieważ ruch od CSR do WSR wymaga jedynie skromnego założenia dotyczącego wiedzy (a konkretnie, że aktorzy rynkowi są w stanie uczyć się na swoich błędach). Nawet w takich najprostszych gospodarkach, opartych w całości na wymianie, Mengerowska teoria ceny dopuszcza posiadanie subiektywnych oczekiwań istotnych dla konkretnego rynku (czyli przekonania odnośnie preferencji potencjalnych stron wymiany), oczekiwań zawartych w krzywych popytu i podaży CSR.

Vaughn twierdzi, że dla analizy ekonomicznej konieczne są znacznie silniejsze założenia odnośnie wiedzy i oczekiwań, nawet dla (prawdopodobnie) Mengerowskiej teorii ceny.

Jeśli wszelkie działanie jest spekulacją, jeśli ludzie cały czas zmieniają swoje preferencje, jeśli przedsiębiorcy ponoszą straty i osiągają zyski, to czy możemy z pewnością stwierdzić, że rynki są uporządkowane ze swej istoty? Być może nasz świat jest tym, w którym indywidualna racjonalność prowadzi do ogólnego marnotrawstwa i błędów [...] Co więcej, jak w świecie ciągłej zmiany ludzie mogą realizować swoje plany? Dlaczego spekulanci często oceniają trafniej perspektywy przedsiębiorców od samych przedsiębiorców? I w jaki sposób można odróżnić ich udane, racjonalne działania od zwykłego szczęścia? Jakie istnieją regularności w życiu gospodarczym, na których można się oprzeć dla stabilności i przewidywalności w tym przytłaczającym świecie? (Vaughn 1994, s. 91)

Menger, Böhm-Bawerk, Wieser, Mises i współcześni im wiedeńscy poczuli się zbici z tropu przez ostatnie zdanie z fragmentu cytowanego powyżej. Nauki ekonomiczne, w tradycji Mengera, zajmują się wyjaśnianiem *regularności* — „nomotetycznych praw” rzeczywistości opisanych w *Investigations*. W 1884 roku Menger napisał do Walrasa:

Koniecznienie musimy ponownie zająć się najprostszymi elementami rozpatrywanych zjawisk, które w większości są niezwykle złożone – określić analitycznie pierwotne czynniki konstytuujące zjawiska, ceny, po czym przypisać im istotność odpowiednią do ich natury, oraz, mając na uwadze tę istotność, spróbować określić prawa, zgodnie z którymi złożone zjawiska ludzkich interakcji wynikają z prostych zjawisk (cytowane w Hülsmann 2007, s. 106).

Jak zauważył Bastiat (2009), paryżanie mają co jeść. Zadaniem ekonomii jest wyjaśnić dlaczego. Nacisk pierwszych austriaków na ład pomaga nam zrozumieć stanowiska Misesa i Hayeka cytowane na początku artykułu, dotyczące relacji pomiędzy austriakami a ekonomią neoklasyczną. Menger, Walras i Jevons starali się wyjaśnić obserwowane regularności życia gospodarczego. Historycyści, dla kontrastu, postrzegali gospodarkę jako chaotyczną falę, która wymyka się jakimkolwiek racjonalnym wyjaśnieniom. Niektóre interpretacje paradygmatu austriackiego są bliższe niemieckiej szkole historycznej niż austriackiej. Na przykład Vaughn pisze o Misesie:

[Co] z źródłami dyskoordynacji i chaosu na [wolnym, nieskrępowanym] rynku? Mises w rzeczywistości miał niewiele do powiedzenia na ten temat i można dojść do wniosku, że postrzegał on chaos jako relatywnie mało istotny problem [...] [J]edynym oczywistym źródłem niestabilności czy chaosu w jego systemie były konsekwencje nieodpowiednich instytucji bankowych i destabilizujące interwencje rządowe. Cykle koniunkturalne są powodowane błędną polityką kredytową. Bezrobocie jest konsekwencją płacy minimalnej. Inflacja jest wzrostem podaży pieniądza spowodowaną przez politykę rządową. Efekty zewnętrzne są konsekwencją niedoskonale określonych praw własności. Nigdy nie rozważał możliwych rynkowych źródeł chaosu; chaos jest egzogenicznym zjawiskiem, wynikającym z regulacji rządowych [...]

Zajmując takie stanowisko [...] Mises nie różni się znacząco od wielu neoklasycznych teoretyków ekonomii (choć prawdopodobnie jest bardziej spójny i niekryjący się ze swoimi poglądami, niż inni, którzy podzielają jego pogląd na rynek). (Vaughn 1994, s. 90)

Myślę, że Vaughn ma rację, pisząc, że Mises uznawał „chaos”, w takim znaczeniu, w jakim pisała powyżej, za „relatywnie mało istotny problem”. Dla Misesa teoria ekonomii jest analizą koordynacji — nie ideą „koordynacji planów”, często kojarzoną z Hayekiem, albo tak zwaną przez O’Riscoll i Rizzo (1985) „koordynacją wzorców”, ale czymś, co Mises — wzorując się na Williamie H. Huttcie — określił jako „koordynację cenową” (Salerno 1991). Ta koordynacja, jak odnotowano poniżej, nie wymaga jakichkolwiek założeń dotyczących istnienia tendencji cen w stanach CSR i WSR do zbiegania się z cenami KSR. Pełna koordynacja planów ma miejsce jedynie w GDJ, hipotetycznym stanie, który nie zachodzi w realnym świecie. Mises za Clarkiem (1899) wykorzystuje KSR do wyizolowania wpływu zmian w preferencjach, przekonaniach, dostępnych surowcach, technologii i tak dalej na alokację zasobów¹⁹.

Co Mises ma na myśli poprzez koordynację poza wyimaginowanym światem doskonałej wiedzy, spójnych oczekiwań, „racjonalnego” zachowania i innych założeń pierwszego i drugiego teorematu dobrobytu ekonomii neoklasycznej? Jak, innymi słowy, Mises uzasadniał efektywność alokacji zasobów w kapitalizmie bez mocnych założeń dotyczących realnych cen będących bliskich ich wyidealizowanych, czy też „poprawnych”, odpowiedników?

Głównym założeniem neoklasycznego pojęcia efektywności jest idea, że tylko ceny KSR mogą spełnić warunki efektywności rynku²⁰. Głównym celem teorii przedsiębiorczego procesu rynkowego Kirznera było pokazanie, że przejście od cen CSR do ich Marshallowskich/Walrasowskich odpowiedników w KSR nie jest automatyczne i natychmiastowe, ale jest rezultatem przedsiębiorczych zachowań. W ramach teoretycznych Kirznera rynek wykazuje tendencje równowagowe, ale te tendencje nie są egzogeniczne, lecz są skutkiem działań przedsiębiorców, czujnych na możliwości osiągnięcia zysku powstałego w skutek wymian po niewłaściwych, czyli odbiegających od KSR cenach. Dla Kirznera ceny CSR nie były szczególnie istotne; znaczenie miało to, czy dążą one do swoich odpowiedników w KSR. Kirznerowska idea czujności z tego powodu może być postrzegana jako uzupełnienie neoklasycznego pojmowania równowagi rynkowej. Podejście Kirznera, jak je opisał Boettke (Boettke i Prychitko 1994, s. 3) „zapewnia nierównowagowe podstawy dla równowagowej ekonomii, które były

¹⁹ Warto odnotować, że Clark (1907, s. 96) opisuje prostą analizę KSR, czy też statyki porównawczej — np. jeśli wzrasta podaż, to cena spadnie *ceteris paribus* — co jest na tyle oczywiste, że określa to mianem „faktu handlu”.

²⁰ Te ceny KSR nie tylko są „efektywne” na doskonale konkurencyjnych rynkach; jakkolwiek asymetria informacji skutkuje nieefektywnością (Grossman i Stiglitz 1980).

niezbędne do domknięcia neoklasycznego modelu wyjaśniającego zasady rządzące systemem cenowym". W tym znaczeniu celem Kirznera było uzasadnienie wykorzystania cen KSR, czy też bliskich ich odpowiedników w KSR do analizy implikacji rynku dla dobrobytu. Jeśli tylko rynek wykazuje tendencje równowagowe, to teorematy dobrobytu ekonomii neoklasycznej są rozsądnymi kryteriami oceny efektów funkcjonowania rynku, a głównym zadaniem ekonomii dobrobytu powinna być analiza tendencji i skutków interwencjonizmu, który spowalnia proces równoważenia (1988)²¹.

Salerno (1991, 1999b) przedstawia inną interpretację Misesa. twierdząc, że Mengerowska teoria ceny jest przede wszystkim teorią cen CSR, nie KSR. W tym ujęciu istnienie lub nieistnienie tendencji równowagowych na nieskrępowanym rynku — problem, który poróżnił „kirznerystów” i „lachmannistów” oraz zdominował większość dyskusji między austriakami w późnych latach 80. — jest relatywnie mało istotny. Dla Misesa głównym „procesem rynkowym” nie jest osiągnięcie stanu równowagi, ale mechanizm selekcyjny, który eliminuje z rynku nieefektywnych przedsiębiorców, czyli tych, którzy systematycznie przepłacają za czynniki produkcji w odniesieniu do popytu konsumentów (Mises 1951). W tym kontekście ostatnia debata, dotycząca „dehomogenizacji” Misesa i Hayeka (Rothbard 1991; Salerno 1993, 1994b, 1996; Yeager 1994, 1995, 1997; Herbener 1996; Hoppe 1996, Stalebrink 2004) dotyczy nie tyle debaty kalkulacyjnej i drugorzędnych cech odróżniających „kalkulację” od „wiedzy”, ale nowej fundamentalnej interpretacji austriackiej teorii ceny, podejścia przyczynowo-realistycznego do rynku, które różni się na wiele ważnych sposobów od marshallowsko/walrasowskiej analizy, którą wypełnione są obecnie podręczniki. Austriacka szkoła ekonomii, według tego poglądu, nie jest po prostu ekonomią neoklasyczną — co Caldwell (2004, s. 328-388) określa „podstawą ekonomicznego rozumowania” — poszerzoną o teorię cykli koniunkturalnych Misesa-Hayeka oraz wiedzę, proces, koordynację planów i

²¹ Boettke dodaje (2005):

*Dlaczego jest to tak ważne? Jak wskazał Franklin Fischer w swojej ważnej pracy *Disequilibrium foundations of equilibrium analysis* (1983), dopóki nie mamy dobrych powodów, aby wierzyć w istnienie systematycznej tendencji równowagowej, to nie mamy podstaw, by uznawać implikacji dla dobrobytu ekonomii równowagowej. Innymi słowy, bez teorii podobnej do Kirznera, całe przedsięwzięcie neoklasycznej równowagi musi być przyjmowane na wiarę.*

Jednak jeśli ktoś odrzuca neoklasyczną teorię równowagi jako wyznacznik właściwości dobrobytu, to uzasadnienie to nie jest niezbędne.

spontaniczny porządek, ale absolutnie innym sposobem pojmowania mikroekonomii²².

Kirzner (1999) w swojej niedawnej odpowiedzi na pracę Salerno wyraża charakterystyczny, subtelny pogląd na relację pomiędzy cenami CSR a KSR. Argumentuje, że CSR jest „równowagą” trywialną i że ceny CSR są bez znaczenia dla określenia wpływu rynków na dobrobyt. Zauważa także, że analiza wykorzystująca CSR była istotna dla Misesa. Aby rozwiązać ten problem złudnej sprzeczności, argumentował on, że Mises wykorzystywał CSR do obrony suwerenności konsumenta, nie w analizie procesu rynkowego. Jednakże jeśli ceny CSR są wystarczającymi do zapewnienia produkcji odpowiadającej zapotrzebowaniu konsumentów, to nie jest to oczywiste, dlaczego ceny KSR są istotne i dlaczego ktoś powinien przejmować się domniemaną tendencją do osiągnięcia ich wartości przez ceny CSR.

Dalsza droga dla szkoły austriackiej: program badań nad podstawowymi problemami ekonomii

Główną tezę tego artykułu brzmi, że austriacko szkoła ekonomii to przede wszystkim rutynowa ekonomia — teoria wartości i jej zastosowanie, produkcja, wymiana, cena, kapitał, pieniądz, firma, regulacje, badania porównawcze instytucji i inne „głównonurtowe” tematy. Co czyni szkołę austriacką wyjątkową, to podejście przyczynowo-realistyczne do tych zagadnień, nie w skupianiu się na procesie dostosowawczym, formowaniu się wiedzy i oczekiwań, spontanicznym porządku, planach i wzorcach koordynacji, radykalnym subiektywizmie i innych kwestiach „nierównowagowej” ekonomii. Te problemy są interesujące i potencjalnie ważne, ale ostatecznie podrzędne wobec głównych zadań dla analizy ekonomicznej, rozwoju, poszerzaniu, stosowaniu i pracy nad szczegółami podstawowych zagadnień ekonomicznych austriackiej szkoły ekonomii, rozpoczętego przez Mengera. Naturalnie to oznacza, że osoby studiujące ekonomię austriacką muszą poświęcić znaczne ilości czasu na opanowanie

²² Caldwell (2004, s. 333) argumentuje, że austriacy uznają „proste (choć często nierealistyczne) modele wykorzystywane w standardowym rozumowaniu ekonomicznym”, takie jak analiza popytowo-podażowa, przynajmniej na potrzeby przewidywań rynkowych. Jednak analiza Mengera, chociaż *abstrakcyjna*, nie jest *nierealistyczna* w taki sposób, jak modele wymiany rynkowej Walrasa i Marshalla. Według terminologii Longa (2006) austriacy odrzucają „precyzyjną abstrakcję”, według której nierealistyczne założenia są celowo dokonywane na potrzeby uproszczenia analizy, ale wykorzystują „nieprecyzyjną abstrakcję”, w której pewne konkretne charakterystyki sytuacji nie są określone. Innymi słowy, „podstawy ekonomicznego rozumowania” austriaków są inne od podstaw ekonomicznego rozumowania ekonomii neoklasycznej.

istniejącej literatury, zanim sami zaangażują się we własne rewizje i reinterpretacje.

Przykładowo austriacka szkoła ekonomii przyciąga coraz większe zainteresowanie osób zajmujących się naukowo zarządzaniem przedsiębiorstwem takimi dziedzinami, jak zarządzanie strategiczne, ekonomia organizacji i teoria firmy (Jacobson 1992; Foss i Klein 2002; Roberts i Eisenhardt 2003; Yu 2003; Mathews 2006; Foss et al. 2007; Chiles et al. 2007). Często mówi się, że wartością dodaną do tych dziedzin przez szkołę austriacką jest nacisk kładziony na nierównowagę, co zdaje się być bardziej spójne z podejściem opartym na osiągnięciu zysków zarządzania strategicznego niż neoklasyczne modele cząstkowej i ogólnej równowagi. Jednak przydatne mogłoby być także bardziej subtelne rozumienie równowagi. Implementowane struktury organizacyjne, zawierane i egzekwowane kontrakty oraz inne działania biznesowe, które mają miejsce na realnym rynku są zjawiskami równowagowymi w sensie CSR. Powinny być możliwe do wyjaśnienia za pomocą przyczynowo-realistycznych mechanizmów wykorzystywanych do wyjaśniania realnych cen i ilości. Analiza wykorzystująca KSR, tak jak przeprowadzana przez Misesa, także powinna być stosowana: na przykład w jaki sposób rachunek zysków i strat dostarcza bodźców agentom, by zmienili sytuację w obecnym CSR, tak aby zbliżyła się do swojego ekwiwalentu w KSR? Jak zmiany w regulacjach, czy innych aspektach polityki, lub egzogeniczne zmiany w otoczeniu konkurencyjnym bądź technologicznym powodują zmianę z jednego CSR na inny?

Niestety pomimo starań późnych ekonomistów austriackich, mających na celu rozwój analizy „procesu”, postęp w tym obszarze był niewielki. W rzeczywistości większość prac z ostatnich kilku dekad, poświęconych ekonomii ewolucyjnej, dynamicznemu programowaniu, ewolucyjnej teorii gier, modelach opartych na Bayesowskim uczeniu się, symulacje agentowe, teoria złożoności oraz inne są u swych podstaw nierealistyczne i aprzyczynowe — to rozszerzenie ekonomii matematycznej późnego XIX i wczesnego XX wieku. O'Driscoll i Rizzo (1985, s. 65-66) cytują niektóre pozycje, sugerując, że są one napisane w duchu „hayekowskim”; jednakże pomimo współdzielenia pewnych kluczowych terminów z austriacką szkołą ekonomii, nie jest jasne, czy te programy badawcze zostały zainspirowane jakkolwiek przez najważniejsze osiągnięcia czy podejście do ekonomii prezentowane przez szkołę austriacką.

Oczywiście nie twierdzę, że wiedza, oczekiwania i proces są nieistotne, lub że powinny być zignorowane przez austriaków (czy też innych badaczy z obszaru

nauk społecznych), ale że są to kwestie drugorzędne i istotne jedynie w takim stopniu, w jakim pomagają skonstruować lepszą teorię rynków i cen. Austriacka szkoła ekonomii powstała jako przyczynowa, realistyczna alternatywa dla ówczesnego historycyzmu i do dziś pozostaje alternatywą zarówno dla mechanistycznej ekonomii neoklasycznej, jak i antyekonomii staromodnego instytucjonalizmu. Bez starań o zachowanie oraz rozbudowę rdzenia austriackiej teorii ceny, wyjątkowe znaczenie szkoły austriackiej zostanie stracone.

Bibliografia:

Bastiat, Frederic, *Harmonie ekonomiczne*, w: *Dzieła zebrane, Tom 2*, Wydawnictwo Prohibita, Warszawa, 2009.

Boettke, Peter J., „Kirzner”. *The austrian economist*, 10 września, dostęp z dnia 16. 09. 2018.

Boettke, Peter J., Prychitko David L. red., *The market process: essays in contemporary austrian economics*, Edward Elgar, Aldershot, 1994.

Böhm-Bawerk Eugen von, *Capital and interest*, Libertarian Press, South Holland, 1959.

Caldwell, Bruce J., *Carl Menger and his legacy in economics: annual supplement to Volume 22: History of Political Economy*, Duke University Press, Durham, 1990.

Caldwell, Bruce J., *Hayek's challenge: an intellectual biography of F.A. Hayek*, University of Chicago Press, Chicago, 2004.

Chiles, Todd H., Allen C. Bluedorn, Vishal K. Gupta, „Beyond creative destruction and entrepreneurial discovery: a radical austrian approach to entrepreneurship”, *Organisation Studies*, 28 (4), s. 467-93, 2007.

Clark, John Bates, *Essentials of economic theory*, Macmillan, Nowy Jork, 1907.

Clark, John Bates, *The distribution of wealth: a theory of wages, interest and profits*, Macmillan, Nowy Jork, 1899.

Cowen, Tyler, Richard Fink, „Inconsistent equilibrium constructs: the evenly rotating economy of Mises and Rothbard”, *American Economic Review* 75 (4).

Crane, Diana, *Invisible Colleges: diffusion of knowledge in scientific communities*, University of Chicago Press, Chicago, 1972.

Davis, Lance E., North Douglass, *Institutional change and american economic growth*, Cambridge University Press, Cambridge, 1971.

De Vroey, Michel, „Equilibrium and disequilibrium in Walrasian and neo-Walrasian economics”, *Journal of the History of Economic Thought*, 24 (4), 2002.

Ekelund, Robert B., „Review of Vaughn, Austrian economics in America”, *Review of Austrian Economics*, 10 (2), 1997.

Fisher, Franklin M., *Disequilibrium foundations of equilibrium economics*, Cambridge University Press, Nowy Jork, 1983.

Foss, Kirsten, Nicolaj J. Foss, Peter G. Klein, Sandra K. Klein, „The entrepreneurial organization of heterogenous capital”, *Journal of management studies*, 44 (7), 2007.

Foss, Nicolai J., Peter G. Klein [red.], *Entrepreneurship and the firm: austrian perspectives on economic organisation*, Edward Elgar, Aldershot, 2002.

Friedman, Milton, *The methodology of positive economics, w: Essays in positive economics*, University of Chicago Press, Chicago, 1953.

Gordon, David, *Review of Vaugh, Austrian economics in America*, *Mises Review* 1 (3), 1995.

Grossman, Sanford J., Joseph E. Stiglitz, „On the impossibility of informationally efficient markets”, *American Economic Review* 70 (3), 1980.

Gunning J. Patrick, „Mises on the evenly rotating economy”, *Review of Austrian Economics* 3 (1), 1989.

Gunning, J. Patrick, *Praxeological concept of equilibrium*, working paper, 2001.

Hayek, F. A., *Carl Menger (1840-1921) w: The fortunes of liberalism: essays in austrian economics and the ideal of freedom, vol. 4 of the collected works of F.A. Hayek*, red. Peter g. Klein, University of Chicago Press, Chicago, 1992.

Hayek, F. A., *Ekonomia i wiedza [w:] Indywidualizm i porządek ekonomiczny*, Wydawnictwo Znak, Kraków, 1998a.

Hayek, F. A., *Review of John Bates Clark: a memorial w: The fortunes of liberalism: essays in austrian economics and the ideal of freedom, vol. 4 of the collected works of F.A. Hayek*, red. Peter g. Klein, University of Chicago Press, Chicago, 1992.

Hayek, F. A., *Indywidualizm i porządek ekonomiczny*, Wydawnictwo Znak, Kraków, 1998.

Hayek, F. A., *Wykorzystanie wiedzy w społeczeństwie, w: Indywidualizm i porządek ekonomiczny*, Wydawnictwo Znak, Kraków, 1998b.

Hayek, F. A., *Znaczenie konkurencji, w: Indywidualizm i porządek ekonomiczny*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1998c.

Hayek, F. A., *The counter-revolution of science: studies on the abuse of reason*, The Free Press, Glencoe, 1952. Hayek, F. A., 1963, „The Economics of the 1920s as seen From Vienna”, w: Hayek, 1992.

Hayek, F. A., 1968, „The Austrian School of Economics“, w: Hayek, 1992.

Hayek, F. A., 1973-79, *Law, Legislation, and Liberty*, 3 tomy, Chicago: University of Chicago Press.

Hayek, F. A., *The Fortunes of Liberalism: Essays on Austrian Economics and the Ideal of Freedom*, vol. 4, *The Collected Works of F. A. Hayek*, red. Peter G. Klein. Chicago: University of Chicago Press, 1992.

Hayek, F. A., *Hayek on Hayek: An Autobiographical Dialogue*, red. Stephen Kresge, Leif Wenar, Chicago: University of Chicago Press, 1994.

Hayek, F. A., *Prices and Production and Other Works: F. A. Hayek on Money, the Business Cycle, and the Gold Standard*, red. Joseph T. Salerno, Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 2008.

Herbener, Jeffrey M., „Calculation and the Question of Arithmetic“, *Review of Austrian Economics* 9(1), 1996.

Hicks, John R., 1939, *Value and Capital: An Inquiry into Some Fundamental Principles of Economic Theory*, Oxford: Clarendon Press, 1946.

High, Jack C., *Maximizing, Action, and Market Adjustment: An Inquiry into the Theory of Economic Disequilibrium*, PhD Dissertation, Department of Economics, University of California, Los Angeles, 1980.

High, Jack C., „Alertness and Judgment: Comment on Kirzner, w: *Method, Process, and Austrian Economics: Essays in Honor of Ludwig von Mises*, red. Israel Kirzner, Lexington, Mass.: D.C. Heath, 1982.

High, Jack C., „Equilibrium and Disequilibrium in the Market Process, w: *Subjectivism, Intelligibility, and Economic Understanding*, red. Israel M. Kirzner, New York: New York University Press, 1986.

Hoppe, Hans-Hermann, „Socialism: A Property or Knowledge Problem?“ *Review of Austrian Economics* 9(1), 1996,.

Hülsmann, Jorg Guido, „A Realist Approach to Equilibrium Analysis“, *Quarterly Journal of Austrian Economics* 3(4), 2000.

Hülsmann, Jorg Guido, *Mises: The Last Knight of Liberalism*, Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 2007.

Jacobson, Robert, „The 'Austrian' School of Strategy“, *Academy of Management Review* 17, 1992.

Kirzner, Israel M., *Market Theory and the Price System*, Princetonn N.J.: D. Van Nostrand, 1963.

Kirzner, Israel M., *Competition and Entrepreneurship*, 1973.

Kirzner, Israel M., *Perception, Opportunity and Profit: Studies in the Theory of Entrepreneurship*, Chicago: University of Chicago Press, 1979.

Kirzner, Israel M., *Discovery and the Capitalist Process*, Chicago: University of Chicago Press 1985.

Kirzner, Israel M., „Welfare Economics: A Modern Austrian Perspective“, w: *Man, Economy and Liberty: Essays in Honor of Murray N. Rothbard*, red. Walter Block, Llewellyn H. Rockwell, Jr. Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1988.

Kirzner, Israel M., „Mises and His Understanding of the Capitalist System“, *Cato Journal* 19(2) 1999.

Kirzner, Israel M., „Hedgehog or Fox? Hayek and the Idea of Plan-Coordination“, w: *Kirzner, The Driving Force of the Market Economy: Essays in Austrian Economics*, London: Routledge 2000.

Klein, Daniel B., „Convention, Social Order, and the Two Coordinations“, *Constitutional Political Economy* 8 1997.

Klein, Daniel B., 2008, „Toward a Public and Professional Identity for Our Economics“, *Econ Journal Watch* 5(3).

Klein, Daniel B., and Aaron Orsborn, „Concatenate Coordination and Mutual Coordination“, Working Paper 116, Ratio Institute 2008.

Klein, Peter G. 1998, „New Institutional Economics“, w: *Encyclopedia of Law and Economics*, red. Boudewijn Bouckaert, Gerrit De Geest, Cheltenham, U.K.: Edward Elgar, 2000.

Klein, Peter G., *Foreword to Carl Menger, Principles of Economics*, Reprint, Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 2006.

Klein, Peter G., George A. Selgin, „Menger's Theory of Money: Some Experimental Evidence“ w: *What Is Money?*, red. John Smithin. London: Routledge 2000.

Koppl, Roger, „Austrian Economics at the Cutting Edge“, *Review of Austrian Economics* 19 2006.

Lachmann, Ludwig M., *Capital and Its Structure*, London: G. Bell & Sons 1956.

Lachmann, Ludwig M., *Capital, Expectations, and the Market Process*, Kansas City: Sheed Andrews and McMeel 1977.

Lindahl, Erik, *Studies in the Theory of Money and Capital*, London: George Allen & Unwin, 1939.

Long, Roderick T., „Realism and Abstraction in Economics: Aristotle and Mises versus Friedman“, *Quarterly Journal of Austrian Economics* 9(3), 2006.

Lundberg, Erik, *Studies in the Theory of Economic Expansion*, London: P. S. King & Son, 1937.

Machlup, Fritz, 1958, „Equilibrium and Disequilibrium: Misplaced Concreteness and Disguised Politics”, w: Machlup, *Essays in Economic Semantics*, 2nd ed. New Brunswick, N.J.: Transaction, 1991.

MacKenzie, Douglas W., „The Equilibrium Analysis of Mises, Hayek, and Lachmann”, Working Paper, Department of Economics, SUNY-Plattsburgh, 2008.

Marget, Arthur W., 1938-42, *The Theory of Prices: An Examination of the Central Problem of Monetary Theory*, 2 tomy. New York: Augustus M. Kelley, 1966.

Mayer, Hans, 1932, „The Cognitive Value of Functional Theories of Price”, w: *Classics of Austrian Economics: A Sampling in the History of a Tradition*, red. Israel M. Kirzner, London: William Pickering, 1994.

Mathews, John A., „Ricardian Rents or Knightian Profits? More on Austrian Insights on Strategic Organization”, *Strategic Organization*, 2006.

Menger, Carl, 1871, *Principles of Economics*, tłum. James Dingwall, Bert Hoselitz. Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 2006.

Menger, Carl, 1883, *Investigations into the Method of the Social Sciences with Special Reference to Economics*, New York: New York University Press, 1981.

Menger, Carl, „On the Origin of Money”, *Economic Journal* 2, 1892.

Mises, Ludwig von, 1912, *The Theory of Money and Credit*, Indianapolis: Liberty Classics, 1981.

Mises, Ludwig von, 1933, *Epistemological Problems of Economics*, Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 2003.

Mises, Ludwig von, 1949, *Human Action: A Treatise on Economics. Scholar's Edition*, Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1998.

Mises, Ludwig von, 1951, „Profit and Loss”, w: Mises, *Planning for Freedom*, South-Holland, Ill.: Libertarian Press, 1952.

Mises, Ludwig von, *The Ultimate Foundation of Economic Science: An Essay on Method*, Princeton, N.J.: Van Nostrand, 1962.

Morgenstern, Oskar, „Perfect Foresight and Economic Equilibrium”, w: *Selected Economic Writings of Oskar Morgenstern*, red. Andrew Schotter, New York: New York University Press, 1935.

Oakley, Allen, *The Revival of Modern Austrian Economics: A Critical Assessment of Its Subjectivist Origins*, Aldershot, U.K.: Edward Elgar, 1999.

O'Driscoll, Gerald P., *Economics as a Coordination Problem: The Contributions of Friedrich A. Hayek*, Kansas City: Sheed Andrews and McMeel, 1977.

O'Driscoll, Gerald P., Mario Rizzo, *The Economics of Time and Ignorance*, Oxford: Blackwell, 1985.

Roberts, Peter W., K. M. Eisenhardt, „Austrian Insights on Strategic Organization: From Market Insights to Implications for Firms“, *Strategic Organization* 1, 2003.

Rothbard, Murray N., 1962, *Man, Economy, and State: A Treatise on Economic Principles. Scholars Edition*, Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 2004.

Rothbard, Murray N., „The End of Socialism and the Calculation Debate Revisited, *Review of Austrian Economics* 5(2) 1991.

Rothbard, Murray N., 1995, „The Present State of Austrian Economics“ (1995), w: Rothbard, *The Logic of Action One: Method, Money, and the Austrian School*, Cheltenham, U.K.: Edward Elgar, 1997.

Salerno, Joseph T., „Commentary: The Concept of Coordination in Austrian Macroeconomics“ w: *Austrian Economics*, red. Richard Ebeling, Hillsdale, Mich.: Hillsdale College Press 1991.

Salerno, Joseph T., „Mises and Hayek Dehomogenized“, *Review of Austrian Economics* 6(2) 1993.

Salerno, Joseph T., „Ludwig von Mises's Monetary Theory in the Light of Modern Monetary Thought“, *Review of Austrian Economics* 8(1) 1994a.

Salerno, Joseph T., „Reply to Leland B. Yeager, *Review of Austrian Economics* 7(2) 1994b.

Salerno, Joseph T., „A Final Word: Calculation, Knowledge, and Appraisalment“, *Review of Austrian Economics* 9(1) 1996.

Salerno, Joseph T., 1999a., „Carl Menger: The Founder of the Austrian School“, w: *Fifteen Great Austrian Economists*, red. Randall G. Holcombe, Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1999.

Salerno, Joseph T., „The Place of Mises's Human Action in the Development of Modern Economic Thought“, *Quarterly Journal of Austrian Economics* 2(1) 1999b.

Salerno, Joseph T., „The Rebirth of Austrian Economics-In Light of Austrian Economics“, *Quarterly Journal of Austrian Economics* 5(4) 2002.

Salerno, Joseph T., „Mises's Favorite Anglo-American Economists“, mises.org Daily Article, October 18 2006.

Samuelson, Paul A., *Foundations of Economic Analysis*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1947.

Schelling, Thomas C., *Micromotives and Macrobehavior*, New York: Norton, 1978.

Selgin, George A., „Praxeology and Understanding: An Analysis of the Controversy in Austrian Economics“, *Review of Austrian Economics* 2, 1988.

Stalebrink, Odd, „The Hayek and Mises Controversy: Bridging Differences“, *Quarterly Journal of Austrian Economics* 7(1) 2004.

Stromberg, Joseph A., 2004, „Introduction to Man, Economy, and State with Power and Market“, w: Rothbard, 1962.

Thornton, Mark, „Review of Vaughn, Austrian Economics in America“, w: *Public Choice* 98, 1999.

Vaughn, Karen 1, *Austrian Economics in America: The Migration of a Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press 1994.

Walker, D. A., „Marshall's Theory of Competitive Exchange“, *Canadian Journal of Economics* 2(4) 1969.

Wicksteed, Philip H., 1910, *The Common Sense of Political Economy*, London: George Routledge & Sons 1933.

Williamson, Oliver E. „The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead“, *Journal of Economic Literature* 38(3) 2000.

White, Lawrence H., 1981, „Introduction to the New York University Press Edition“, w: Menger 1883.

Wieser, Friedrich, 1914, *Social Economics*, London: Allen and Unwin, 1927.

Yeager, Leland B., „Mises and Hayek on Calculation and Knowledge“, *Review of Austrian Economics* 7(2) 1994.

Yeager, Leland B., „Rejoinder: Salerno on Calculation, Knowledge, and Appraisal“, *Review of Austrian Economics* 9(1) 1995.

Yeager, Leland B., „Calculation and Knowledge: Let's Write Finis“, *Review of Austrian Economics* 10(1) 1997.

Yu, Tony Fu-Lai, 2003, „A Subjectivist Approach to Strategic Management“, *Managerial and Decision Economics* 24(4).